

**Meta Remec**

# **ZAČETKI POKOJNINSKEGA ZAVAROVANJA KMETOV: OD PREUŽITKA DO ZAKONA O POKOJNINSKEM IN INVALIDSKEM ZAVAROVANJU\***

## **UVOD**

Stereotipna družina na podežlju v preteklosti je bila sestavljena iz treh generacij, ki so si pomagale, si delile delo in odgovornosti, v njenem okviru pa je bilo poskrbljeno tudi za ostarele in onemogle. Idilično podobo družbe, v kateri so starejši uživali spoštovanje ter bili tudi ustrezno gmotno preskrbljeni, naj bi zmotila šele industrializacija in s tem povezano preseljevanje delovno aktivne generacije v mesta. S tem naj bi se namreč pretrgale družinske vezi, starejši pa naj bi bili prepuščeni sami sebi. Realnost je bila seveda drugačna, saj življenje v

---

\* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

trigeneracijskih skupnostih ni bilo povsod pravilo, delitev premoženja in breme oskrbe ostarelih pa sta pogosto vodila v konflikte.<sup>219</sup>

Na podežlju 19. stoletja težko govorimo o pravem upokojevanju, saj sta umik v preužitek – in s tem povezana predaja posestva nasledniku – le redko pomenila tudi popolno prenehanje delovne aktivnosti. Status ostarelih na podežlju se je seveda razlikoval glede na njihov ekonomski status in velikost posestva. Medtem ko so nekateri ob umiku v preužitek dobili celo lastno hišo ter del njive ali vrta, so se revnejši morali zadovoljiti s sobo ali zgolj kotom ter delati do konca življenja ali popolne onemoglosti.<sup>220</sup> Še slabša je bila seveda usoda ostarelih dekel in hlapcev, ki so pogosto pristali na plečih občine, dobrodelnih ustanov, mnogokrat pa so bili prisiljeni tudi v beračenje. S priložnostnimi ročnimi deli so si pogosto prislužili dnevni obrok, le redki pa so imeli zagotovljeno trajno oskrbo.<sup>221</sup>

Če se je za ostale delavce postopno uveljavila norma, da je primerna starost za prenehanje delovne aktivnosti najpozneje pri šestdesetih oziroma petinšestdesetih letih,<sup>222</sup> je bilo to na podežlju manj jasno določeno. Ljudje so posestva pogosto predajali že pri petinštiridesetih ali petdesetih, pri čemer so jih vodili bolj ekonomski in socialni vzroki kot pa dejanska nezmožnost za delo.<sup>223</sup> Ne glede na njihov prejšnji gmotni položaj, so bili prejšnji lastniki in gospodarji na svoji zemlji ob zatonu življenja svojcem v veliki meri prepuščeni na milost in nemilost, kar je odpiralo vrata zanemarjenju, šikaniranju in celo fizičnemu nasilju nad ostarelimi člani družine.<sup>224</sup> Z daljšanjem življenjske dobe se je povečeval pritisk na kmete, da predajo svojo posest v roke naslednika že za časa življenja, saj si je le na ta način lahko osnoval družino, po drugi strani pa se je podaljševal tudi čas oskrbovanja ostarelega kmečkega para oziroma vdovca ali vdove, kar je povečevalo ekonomski pritisk na proračun posestva, nezanemarljivo problematiko pa so predstavljali tudi številni konflikti, ki so izhajali iz vsakodnevnega skupnega življenja pripadnikov različnih generacij.<sup>225</sup> Število sporov se je postopno še povečevalo s prevlado načel rimskega prava, ki je vsem potomcem zagotavljalo enako velike deleže prave vrednosti kmetije. Prevzemniki kmetij so se bili prisiljeni zadolževati, da so lahko

219 Cole in Ray, *The humanistic study of aging past and present*, str. 15.

220 Thane, *The long History*, str. 41; Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 17, 18.

221 Weber-Kellermann, *Landleben im 19. Jahrhundert*, str. 266.

222 Thane, *The History of Aging*, str. 38.

223 Weber-Kellerman, *Landleben im 19. Jahrhundert*, str. 265, 266; Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 62, 63.

224 V literaturi je mogoče najti množico dokazov o tej problematiki. Zelo znana je pravljica bratov Grimm Ded in vnuk, ki govori o ponižujočem in omalovažujočem odnosu sina in snahe do ostarelega dedka, ogledalo njunega ravnanja pa jima nastavi šele štiriletni sin. V povezavi s tem pa se je oblikoval celo ljudski pregovor Ti očeta do praga, sin tebe čez prag. Gl. *Grimmove pravljice*, Ded in vnuk.

225 Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 60–62. V najskerajnejših primerih je prihajalo celo do fizičnega obračunavanja in očetomorov, France Bevk pa je v svojem delu *Veliki Tomaž* orisal družinsko tragedijo, v kateri je oče v bolni navezanosti na lasten grunt slednjega raje pripeljal na rob propada in na koncu raje pokončal sina, kot pa predal oblast nad zemljo. Gl. Bevk, *Veliki Tomaž*, 1935.

izplačali odpravnine bratom in sestram, poleg tega pa so nosili še breme oskrbe ostarelih staršev.<sup>226</sup> Spremenjeni demografski trendi, ki so bili v industrializiranih središčih prisotni že prej, so pljusnili tudi na podeželje: poleg številnih samskih ljudi se je namreč večalo tudi število parov, ki so omejevali število otrok, še ti pa so bili večinoma rojeni v prvih letih zakona, kar je še povečevalo možnost, da bosta zakonca jesen življenja preživljala sama.<sup>227</sup> Starejši so se zato pogosto preživljali z beračenjem, v te odnose pa je vedno bolj odločno začela posegati tudi oblast z izplačevanjem socialnih pomoči najrevnejšim,<sup>228</sup> ki pa v nasprotju s poznejšimi pokojninskimi sistemi ni zagotavljala podpore v denarju ali blagu vsem, ki so dosegli določeno starost, temveč je zahtevala dokaz o nezmožnosti za delo.<sup>229</sup>

Proces, ko so evropske države ob koncu 19. stoletja začele vpeljevati pokojnine najprej za javne uslužbenke, nato pa za vse zaposlene, podeželja ni zajel. Prave pokojnine za kmete, ki bi temeljile na osnovi pokojninskega zavarovanja in bi pripadale vsakomur po določeni starosti, kljub nekaterim pobudam namreč niso bile uveljavljene vse do druge polovice 20. stoletja.<sup>230</sup>

## PRVE POBUDE ZA POKOJNINSKO ZAVAROVANJE KMETOV

Razmere na podeželju so začele zanimati vedno večje število piscev, ki so začutili potrebo po njihovi reformi. V drugi polovici 19. stoletja, ko je bilo romantičnega povičevanja podeželja vedno manj, so avtorji, poleg neurejenih greznic, vonja po izločkih in vsesplošne umazanije, začeli problematizirati tudi vsesplošno kulturno zaostalost, nevednost ter prirojen odpor do vsake novosti, ki so zagotovo ovirali ekonomski razvoj podeželja.<sup>231</sup>

Med strokovnjaki in politiki je prevladovalo prepričanje, da je glavni ekonomski problem slovenskega podeželja prezadolženost,<sup>232</sup> ki naj bi ovirala socialni in materialni razvoj podeželja in kmete vodila v izseljevanje ali vsaj pogosto sezonsko delo v tujini. Avtorji, kot sta bila Josip Vošnjak in Janez Evangelist Krek, so v svojih programih, ki naj bi prinesli rešitev za porazne socialne razmere na slovenskem podeželju, predlagali številne rešitve, vendar se sprva niso ukvarjali s problematiko pokojninskega zavarovanja kmečkega prebivalstva. Vošnjakov

<sup>226</sup> Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 65.

<sup>227</sup> Wall, *The Transformation*, str. 230–232.

<sup>228</sup> Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 37.

<sup>229</sup> Thane, *The History of Aging*, str. 47. Več o postopku pridobivanja podpore ubožnega inštituta gl. Anžič, *Skrb za uboge*, str. 29.

<sup>230</sup> Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 65.

<sup>231</sup> Več o tem Remec, *Podrgni, očedi*, str. 121–145.

<sup>232</sup> Več o tem Lazarevič, *Kmečki dolgovi*, 1994.

program je predvideval prepoved knjiženja dolgov na kmetijah oziroma da se njihova višina omeji na dve tretjini vrednosti kmetije. Prav tako je predvideval znižano obrestno mero (4,5 %) za odplačevanje dolgov v letnih obrokih, k čemur pa bi morala pristopiti tudi oblast, saj je bilo pričakovati odpor upnikov, ki ne bi želeli privoliti v tako obrestno mero. Prav tako je predvideval prepoved drobitve kmetij, kar je bilo v največji meri odvisno od ureditve dedovanja. Vošnjak si je prizadeval, da bi se uvedla praksa, da bi kmetijo podedoval en sam dedič, ostali sorojenci pa bi imeli pravico do dosmrtna rente, ne pa tudi do dedovanja zemljišč v naravi. Veliko naj bi bilo mogoče doseči tudi s prerazporeditvijo davčnih bremen, saj naj bi bilo potrebno bolj obdavčiti luksuzne dobrine, kmeta pa naj bi bilo v spremenjenem davčnem okolju lažje spodbuditi k prepotrebim investicijam ter ga spodbuditi k specializaciji na področju manjšega števila kmetijskih panog. K temu naj bi veliko pripomogle kreditne zadrage, ki naj bi drage hipotekarne kredite nadomestile z osebnimi krediti, te pa bi kmetje nato vlagali v razvoj svojih kmetij. Prvi pogoj za kakršen koli napredek pa je bilo doseči ustrezno osveščenost kmečkega prebivalstva oziroma »vzgojo in pouk kmetov«, kar naj bi bila tako naloga šolstva kot cerkve.<sup>233</sup>

Podobna načela je zagovarjal tudi Janez Evangelist Krek. Predlagal je namreč prepoved združevanja velikih posesti v rokah zasebnikov, prepoved drobljenja kmečkih domačij oziroma ustanovitev stalnih domov, ki bi bili dedni v celoti, ter obvezno ustanavljanje kmečkih zadrug, ki bi bile organizirane po Raiffeisnovem principu in bi skrbele za izboljševanje zemlje, skupno prodajo pridelkov, kmetom naj bi omogočale plačevanje davkov v naturalijah, skrbele pa naj bi tudi za kupovanje kmetij na prisilnih in prostovoljnih dražbah. Poleg drugih predlogov, ki naj bi urejali odnose na podeželju, je z vidika boja proti prezadolženosti pomemben predvsem predlog o uvedbi popolnega moratorija na plačevanje dolgov, uvedbi ustreznega dolgoročnega načina odplačevanja ter popolni prepovedi hipotekarnih posojil.<sup>234</sup>

Prve ideje o potrebnosti in koristnosti starostnega zavarovanja za kmečko prebivalstvo je na Slovenskem sicer mogoče zaslediti že v 80. letih 19. stoletja. Poleg nujnosti življenjskih zavarovanj, ki bi vdovi in otrokom zagotavljala nujno existenco v primeru smrti gospodarja, so začeli razmišljati tudi o obliki zavarovanja, ki bi bilo obenem še varčevanje. V primeru doživetja bi namreč zavarovancu pri starosti 60. let izplačali določeno zavarovalno vsoto, s katero bi lahko poravnal svoje dolgove, izplačal hčeram primerne dote, sin, ki bi prevzel kmetijo, pa bi bil manj obremenjen, saj bi moral očetu zagotavljati manjši preužitek. Že zgodaj so se zavedali, da takih novosti ne bo mogoče uvesti

<sup>233</sup> Vošnjak, *Socialni problem in kmeti*, str. 74–83.

<sup>234</sup> Krek, *Črne bukve*, str. 250–253.

čez noč in da bodo domoljubni politiki pri zastopanju teh idej uspešni le, če bodo nastopali složno.<sup>235</sup> Da bi se izognili dodatnim materialnim stroškom in birokratskim zapletom, so sprva predlagali organiziranje zavarovalnic v okviru zadrug in zadružnih zvez, ki so bile med ljudmi že zelo prisotne, kmetje pa bi tako imeli občutek, da sami upravljajo s svojimi sredstvi. Poleg že bolj razširjenih zavarovanj živine in pridelkov naj bi se člani zadrug zavarovali tudi za primere nesreč, smrti in onemoglosti. Zadružne blagajne naj bi zagotavljale izplačila vdovam in sirotam, zavarovanci pa naj bi imeli garantirano podporo tudi v primeru bolezni in starostne onemoglosti. Kmetom naj bi poskušali zagotoviti neodvisno starost, njihovim potomcem pa naj bi s tem olajšali gospodarjenje na prevzeti kmetiji ter jim omogočili vsesplošen gospodarski napredek. Že zgodaj je mogoče zaslediti teze, da bi zagotovljena brezskrbna starost mladim dala upanje in novo perspektivo življenja na podeželju in s tem ustavila množično izseljevanje in praznjenje podeželja.<sup>236</sup> Izseljevanje ljudi, ki si na podeželju niso več mogli zagotavljati eksistence, je namreč, paradoksalno, vodilo v pomanjkanje delovne sile na podeželju. To je bilo ob dejstvu, da se je delo na kmetijah na prelomu iz 19. v 20. stoletje še v celoti opravljalo ročno, izjemno veliko, donos, ki so ga na tak način ustvarjali, pa nikakor ni bil tak, da bi se z njim mogli vsi preživljati. Kmetje so se tako vrteli v začaranem krogu, saj dela na polju, travnikih in v gozdu niso mogli pravočasno in kvalitetno opraviti, kar je še dodatno zmanjševalo njihov pridelek ter ustvarjalo vtis o splošni nedonosnosti kmetijske dejavnosti.<sup>237</sup>

Samoorganizacija kmetov v okviru zavarovalnih zadrug naj bi sledila zgledu učiteljstva, uradništva in delavstva, ki so si podobne košarice pravic že zagotavljali prek različnih skladov, varčevanj in bratskih blagajn, s čimer so nadomeščali skupno in enotno socialno zavarovanje, ki ga država v tistem obdobju še ni bila sposobna zagotavljati. Ker pa je vključevanje v ta sistem slonelo na prostovoljni ravni, so podporniki te ideje začeli organizirati množico zborovanj, na katerih so udeležencem predstavljali prednosti tovrstnega organiziranja. Kmete naj bi k množičnemu vključevanju spodbujalo predvsem zagotovilo, da bodo vplačila kar se da nizka, donosi pa zajamčeni.<sup>238</sup> Osnovni izračuni za obstoj zadružnih zavarovalnic so pokazali, da je njena organizacija smiselna in vzdržna, če se bi vanjo vključilo vsaj 5000 članov, ki bi bili ob vstopu pripravljeni vplačati vsaj 2 K vstopnine. Deležniki bi nato morali vplačati še vsak po 5 K, s čimer bi lahko osnovali dovolj velik deležniški sklad, ki bi lahko jamčil izplačila rent. Letni prispevki bi bili nato odvisni od starosti vsakega posameznika ob vključitvi v zadružno zavarovalnico, pomemben vir prihodkov pa naj bi predstavljale tudi

235 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 15. 7. 1887, str. 1, 2.

236 Kač, *Gospodarske stvari*, 1898.

237 Kač, *Gospodarske stvari*, 24. 5. 1900.

238 Prav tam.

obresti, ki bi jih zbrana glavnica ustvarjala. Zavarovanci, ki bi se v sistem vključili že v prvem starostnem obdobju, med 14. in 30. letom starosti, bi plačevali po 1 K, tisti med 30. in 40. letom starosti bi plačevali 2 K, za zavarovance med 40. in 50. letom starosti bi letni prispevek znašal 3 K, največ pa bi seveda prispevali tisti, ki bi se v zavarovanje prvič vključili šele med 50. in 60. letom. Njihov prispevek bi znašal 4 K, saj je bilo pričakovati, da bodo prav oni prvi deležni izplačila rent. Poslovanje zavarovalnice bi bilo rentabilno v primeru, da bi vsako leto stalno oskrbnino dodelili največ 25 članom, ki bi na letni ravni dobili izplačano vsak po 300 K, predvideli pa so tudi izplačevanje začasnih rent ter nekaj administrativnih stroškov poslovanja.<sup>239</sup> Ustanovitev take zavarovalnice naj bi v relativno kratkem času zmanjšala pritisk na mesta, kar naj bi koristilo tudi delavcem – tovarnarji se tako ne bi več mogli zanašati na veliko število poceni delovne sile in bi bili zato prisiljeni bolje poskrbeti za zdravstveni in socialni položaj obstoječih delavcev in jih predvsem za njihovo delo primerno nagraditi. Zadrugne poslovalnice naj bi ustvarjale le minimalni dobiček oziroma pozitivno stanje, saj je bilo za njihov obstoj in uspeh pomembnejše, da so zagotavljale čim širše članstvo s čim nižjimi prispevki. Še ugodnejše pogoje naj bi bilo mogoče doseči s sodelovanjem c. kr. vlade in posameznih občinskih uradov, ki bi lahko delno jamčili ter prispevali za oskrbnino ostarelih, vendar precej manj, kot je bilo to potrebno sicer.<sup>240</sup> Avtor tega načrta Ivan Kač je slovenske kmete pozival k opustitvi »pogubonosnega strankarstva« in nepotrebnih razprtij, kot je razvidno iz poznejšega razvoja dogodkov, pa tudi med kmeti ni bilo mogoče doseči potrebne enotnosti.<sup>241</sup>

Razprave o nujnosti starostnega zavarovanja za kmečko prebivalstvo so dobile nov zagon ob vladnih načrtih, da problematiko socialnih zavarovanj uredi celostno. Obljubo o ureditvi te problematike je ministrski predsednik baron Beck podal že ob sklicu novega parlamenta, vendar si ji njegove besede vsak razlagal po svoje. Do obravnave predloga v letu 1908 je namreč nejasen ostajal krog upravičencev, saj ni bilo jasno, ali bo vlada ostala pri Koerbnerjevem predlogu iz leta 1904 ali pa bo zavarovanje vključevalo tudi poljedelske in gozdne delavce.<sup>242</sup> Predlog iz leta 1904 namreč ni predvideval zavarovanja samostojnih kmetov in obrtnikov. Vanj naj bi bili vključeni obrtni delavci in deloma tudi posli na podežlju, samostojni kmetje, obrtniki in vsi kmečki delavci pa naj bi bili v vladne načrte vključeni šele po načrtu iz leta 1908.<sup>243</sup> Agrarna zveza, ki je v poslanski zbornici združevala 290 poslancev, ki so primarno zagovarjali interese podeželja, je namreč nazadnje le izsilila vključitev starostnega zavarovanja za kmečko prebivalstvo v enoten vladni

<sup>239</sup> Kač, *Gospodarske stvari*, 21. 6. 1900.

<sup>240</sup> Kač, *Gospodarske stvari*, 28. 6. 1900.

<sup>241</sup> Kač, *Gospodarske stvari*, 19. 7. 1900.

<sup>242</sup> Lesničar, *Nekaj o starostnem in invaliditetnem zavarovanju*.

<sup>243</sup> Krek, *Starostno zavarovanje*, str. 7, 8.

načrt socialnega zavarovanja. Podporo uveljavitvi zavarovanja za delavce, ki ga je vlada sprva načrtovala, so pogojevali z ureditvijo razmer tudi za kmete, delavce, male posestnike in male obrtnike, zataknilo pa se je pri podpori tistih, ki so se jih novosti najbolj dotikale.<sup>244</sup>

Glavni glasniki in deklarativni zagovorniki kmečkih pravic so bili člani Kmečke zveze,<sup>245</sup> ki so po uvedbi splošne volilne pravice lahko zastopali glas kmečkega prebivalstva tudi v državnem zboru. V osnovni program, ki je zajemal razbremenitev kmečkih posesti, spremembe v davčni zakonodaji, skrajšanje služenja vojaškega roka na dve leti in dopust v času najpomembnejših kmečkih opravil, povečanje sklada za melioracije in bonifikacije kmečkih zemljišč ter spremembe v šolski zakonodaji, so že kmalu uvrstili uveljavitev zavarovanja za starost tudi za kmečko populacijo.<sup>246</sup> Prav poslanci Slovenskega kluba naj bi s pritiski na c. kr. vlado dosegli razširitev socialnih pravic z industrijskega delavstva tudi na poljedelske delavce in samostojne kmete, zavzemali pa so se tudi za pravice malih samostojnih podjetnikov in obrtnikov, saj je bilo po njihovem mnenju le tako mogoče doseči resnično razbremenitev občinskih blagajn, ki so takrat ječale pod težo bremen oskrbovanja ostarelih in onemoglih.<sup>247</sup> Kmečka zveza je bila izjemno aktivna pri organizaciji množice krajevnih shodov, na katerih so govorniki navzoče prepričevali o nujnosti sprememb.<sup>248</sup> Kljub pompoznosti, s katero je konzervativno usmerjeno časopisje poročalo o teh shodih, pa je iz nadaljnjega razvoja dogodkov mogoče sklepati, da te ideje niso nikoli zares našle večjega števila privrženecv med slovenskim podeželskim prebivalstvom. Liberalno časopisje je ves čas opozarjalo, da zavarovanja kmetov preprosto ni mogoče postaviti ob bok delavskega zavarovanja, pri katerem so si breme prispevkov razdelili država, delodajalci in delojemalci. Kmetje bi po njihovem mnenju morali nositi vsaj dve tretjini obveznih prispevkov, kar pa naj bi bilo zanje pretežko breme, dolgoročno pa tudi povsem nevzdržno, saj naj bi bile rente, ki bi izhajale iz takega zavarovanja, v nesorazmerju z vplačili.<sup>249</sup> V časopisju je mogoče zaslediti opozorila pred prevelikimi pričakovanji, ki so jih zagovorniki uveljavitve starostnega zavarovanja vzbujali med ljudstvom. Zmotno in demagoško naj bi jim obljubljali popolno preskrbljenost za starost, česar niti Nemčija ni bila sposobna

244 Soča, 24. 4. 1909, str. 1, Naše stališče glede kmečkega starostnega zavarovanja.

245 Kmečka zveza oziroma Slovenska kmečka zveza je bila slovenska kmečka stanovska organizacija v prvi polovici 20. stoletja. Ustanovljena je bila 21. 1. 1907 v Mariboru in je delovala v okviru slovenskega katoliškega političnega tabora. Njen ustanovitelj in prvi predsednik je bil poslanec Ivan Roškar, znana pa je bila predvsem po izredno razvejani mreži krajevnih kmečkih zvez, prek katerih je uresničevala svoj program in pridobivala nove somišljenike.

246 Slovenski gospodar, 10. 10. 1907, Naši shodi.

247 Slovenski gospodar, 23. 4. 1908, str. 1, Starostno zavarovanje.

248 Slovenski gospodar, 10. 10. 1907, Naši shodi.

249 Učiteljski tovariš, 1. 5. 1908, Z gospodarskega polja. Zavarovanje kmetov in rokodelcev.

uresničiti, saj poleg vsega ni zagotavljala pravic kmetom in obrtnikom. Ljudstvo so opozarjali, da bo zavarovalnina, ki jo bodo prejeli, le skromna podpora, ki nikakor ne bo nadomestila podpor revežem, ljudje pa bodo še naprej odvisni predvsem od lastnih prihrankov.<sup>250</sup> Kmetje sprva niso razumeli, da zavarovanje za starost v osnovi ni bilo zavarovanje dohodka, ki ga zavarovanec prejema v svoji aktivni dobi, temveč predvsem zavarovanje za najnujnejše potrebe v času starosti in onemoglosti, ob tem spoznanju pa je navdušenje nad vladnim predlogom precej splahnelo.<sup>251</sup> Med ljudmi je negotovost izvirala tudi iz določb zavarovanja, ki so bile precej ohlapne in nedorečene. Podporo je sicer zagotavljala v primeru bolezni in različnih poškodb pri delu, dejansko pa je ostajalo nerešeno vprašanje, kdaj bo posamezni zavarovanec lahko začel črpati obljubljeno rento. Samostojnim kmetom so pravico do starostne oskrbe obljubljali pri starosti 65 let, kmečkim poslom in delavcem pa tudi prej, vendar so morali dokazati, da so za delo povsem nezmožni, kar pa je bila precej ohlapna kategorija.<sup>252</sup> Ob dejstvu, da ni bilo jasno, kdo naj bi o nastanku invalidnosti odločal, ni bilo jasno niti, ali bi bilo za dostop do pravic potrebno dokazati nezmožnost za katero koli delo ali pa bi zadostovala že nezmožnost opravljanja dotedanjega poklica.<sup>253</sup>

Predlog, ki ga je vlada predstavila konec leta 1908, je predvideval obvezno zavarovanje tudi za tiste, katerih letni dohodek ni dosegel praga 2400 K in zato niso veljali za davčne zavezance. Obvezno zavarovanje bi zajelo vse delavce v kmetijstvu, starejše od 16 let, do rente pa bi bili vsi upravičeni po dopolnjenem 65. letu starosti. Država naj bi za vsakega zavarovanca letno prispevala po 90 K, dokončen znesek pa je bil sestavljen še iz letnega povprečja vplačil in dveh odstotkov obresti od celotne vplačane vsote. Najmanjše možno mesečno vplačilo za kmete in obrtnike je znašalo 1 K, le tisti, ki niso dosegali niti 480 K letnega dohodka, so lahko plačevali samo po 50 V na mesec. Znižan prispevek je bil določen tudi za kmetove družinske člane. Pri tem se je postavljalo precej dilem, saj pri kmečkih poslih ter gozdnih delavcih ni bilo preprosto določiti njihovega letnega dohodka, saj so plačilo za svoje delo dobivali pogosto predvsem v naturalijah, v hrani, obleki in nastanitvi, v denarju pa le deloma in precej neredno.<sup>254</sup> Ker tudi kmet posestnik ni mogel računati na vedno enake in stalne dohodke, so predstavniki delavstva predlagali, da bi se kmetom naložilo plačevanje večjih enkratnih zneskov takrat, ko zaslužijo večje vsote denarja, npr. ob spravilu pridelka, ob trgatvi itd. To pa bi ustvarilo še dodatne birokratske zaplete

250 *Domovina*, 28. 10. 1908, str. 1, Nekaj o starostnem in invaliditetnem zavarovanju.

251 *Narodni dnevnik*, 28. 1. 1909, str. 1, Zavarovanje samostojnih oseb na temelju vladnega načrta o socialnem zavarovanju.

252 *Slovenski gospodar*, 28. 11. 1908, str. 2, Kmečki posli in delavci.

253 *Domovina*, 28. 10. 1908, str. 1, Nekaj o starostnem in invaliditetnem zavarovanju. Gl. tudi *Naša moč - glasilo slovenskega delavstva*, 13. 11. 1908, str. 1, 2, Delavsko zavarovanje.

254 *Slovenski gospodar*, 19. 11. 1908, str. 1, Ljudsko zavarovanje.

pri določanju, kolikšen naj ta prispevek bo glede na vsakokratno letino, s takim načinom vplačil pa naj bi bilo zelo težko, če ne celo nemogoče določiti, kolikšna renta bi zavarovancu sploh pripadala.<sup>255</sup> Polovico prispevka bi delavcem na kmetiji in gozdnem posestvu moral prispevati gospodar, kar je izzvalo dodatno nezadovoljstvo. Dejstvo, da bi s tem odpadla potreba po občinskih podporah revežem in ostarelim, nikogar ni zares zadovoljilo, saj kmetom nihče ni dal resnih zagotovil, da se bo zaradi tega zmanjšala njihova davčna obveznost. Nezaupanje do nove ureditve je izhajalo tudi iz dejstva, da si je posameznik pravico do oskrbnine pridobil šele po tridesetih letih rednega plačevanja prispevkov. Le tisti, ki bi se v sistem zavarovanja vključili v prvem letu po njegovi ustanovitvi, bi si pravice zagotovili že po štirih letih. Nejasno je torej ostajalo, kaj se bi zgodilo z zavarovanci, pri katerih bi invalidnost oziroma onemoglost nastopila prej, ter s tistimi, ki bi se v tem obdobju preselili v tujino. Bolj jasno je bilo rešeno vprašanje žensk. Te so se pri šestnajstih letih redno zavarovale, po poroki pa so se lahko same odločile, ali bodo z vplačili nadaljevale, saj jim je bila sicer na voljo možnost enkratnega izplačila polovice vseh vplačanih sredstev.<sup>256</sup>

Podpora vladnim načrtom nikakor ni bila enotna, saj so mnogi ostajali na stališču, da »kdor hoče biti samostojen, mora imeti moč skrbeti sam za svojo bodočnost, mora sam prevzeti riziko svojega začetja«. <sup>257</sup> Že v državnozborskem odseku za socialno zavarovanje je bilo zaznati jasno nasprotovanje poenotenju organizacijski in finančni združitvi socialnega zavarovanja delavcev z zavarovanjem samostojnih oseb. Jasno je bilo namreč, da bodo za zagotavljanje pravic slednjih potrebna dodatna in izdatna sredstva iz proračuna, saj prispevki zavarovancev ne bodo pokrivali vseh stroškov. Predstavniki delavstva so izjavljali, da so pripravljeni nositi breme deficita, ki bi ga ustvarjale pravice poljedelskih delavcev, niso pa bili pripravljeni biti solidarni z ostalimi kategorijami t. i. samostojnih, predvsem pa ne s kmeti posestniki, ki naj takega zavarovanja sploh ne bi potrebovali. Slednji naj bi bili tudi žrtve manipuliranja njihovih lastnih predstavnikov. Jasno naj bi jim bilo namreč potrebno povedati, da bo predpisano starost 65 let doživelo po statistiki le 8 % zavarovancev in ti bodo nato rento uživali le kakšno leto ali dve, predvsem pa, da bo njihova renta nižja od podpore, ki bi jim sicer pripadala iz ubožnega sklada, do katere pa bi bili upravičeni tudi brez vseh vplačil.<sup>258</sup> Iz vrst predstavnikov delavstva je bilo nasprotovanje

255 *Naša moč - glasilo slovenskega delavstva*, 13. 11. 1908, str. 1, 2, Delavsko zavarovanje. Gl. tudi *Kmetovalec*, 26, Ljudsko zavarovanje, str. 6.

256 *Slovenski gospodar*, 19. 11. 1908, str. 1, Ljudsko zavarovanje.

257 *Domovina*, 28. 10. 1908, str. 1, Nekaj o starostnem in invaliditetnem zavarovanju.

258 *Rdeči Prapor*, 27. 4. 1909, str. 1, 2, Socialno zavarovanje v odseku. Krek se s temi trditvami ni strinjal. Večina kmetov naj bi pravico do vplačil dobila že pred 65. letom starosti oziroma takrat, ko bi kmetijo predali naslednikom. Po dveh letih uživanja rente naj bi kmet že dobil več sredstev, kot jih je v letih varčevanja vplačal, pa tudi starostna struktura naj ne bi bila tako slaba. Na Kranjskem, še bolj pa

usmerjeno zlasti proti bodoči delitvi bremen, sicer pa naj ne bi bilo nobene zamere in nevoščljivosti. Delavci »naj bi iz vse duše privoščili dobrote starostnega zavarovanja tudi kmetom in obrtnikom«, v isti sapi pa so nato dodali, da »si bodo seveda morali sami plačevati vso zavarovalnino, med tem ko jo bo delavcu moral plačati polovico delodajalec«. <sup>259</sup>

Ob vseh opozorilih in neznankah ne preseneča, da so pregovorno nezaupljivi in konservativni slovenski kmetje vladni predlog večinoma zavrnili. Prepričati jih ni uspelo niti Janezu Evangelistu Kreku, ki je ostajal edini zares odločen zagovornik ureditve starostnega zavarovanja za kmete. Shod, ki naj bi v hotelu Union v Ljubljani potekal v podporo vladnim predlogom in na katerem je Krek želel javnosti predstaviti podrobnosti nove ureditve in prednosti, ki naj bi jih ta prinašala, se je sprevrgel v njegovo popolno nasprotje. Na njem naj bi se namreč zbralo več kot 2000 odločnih nasprotnikov, <sup>260</sup> podobni shodi, na katerih so se kmetje večinsko izrekli proti vladnim načrtom, pa so si nato sledili po različnih slovenskih krajih in deželah. <sup>261</sup> Časopis *Slovenec* je sprva poročal, da so bili liberalci, ki so shod v Ljubljani motili z »živinskim tuljenjem«, poraženi, saj so prisotni razkrinkali nakane »občeznanih oderuhov in sleparjev, liberalnih magnatov in liberalnih učiteljev, ki sovražijo kmeta v dno svoje duše«, dejansko pa se je izkazalo, da je bila njihova obstrukcija nepotrebna, saj so vladni predlog minirali prav tisti, ki naj bi ga najbolj podpirali, tj. poslanci SLS. <sup>262</sup>

Ob nasprotovanju javnosti se je tudi število zagovornikov med člani SLS opazno zmanjševalo. Za neuspeh lastne pobude so krivili predvsem liberalno učiteljstvo, ki naj bi kmete hujskalo proti starostnemu zavarovanju. <sup>263</sup> Vnet zagovornik ureditve je ostajal Janez Evangelist Krek, ostali pa so se od predloga začeli opazno oddaljevati. Odločilno dejstvo, ki je predlog obsodilo na neuspeh, je bilo ravnanje Ivana Šušteršiča, ki je po začetni podpori ideji o starostnem zavarovanju kmetov odtegnil podporo. Na seji vodstva SLS je tako poudarjal, da je ljudstvo treba izobraziti, mu predstaviti prednosti in slabosti, nato pa mu prepustiti odločitev. Ta pristop je pomenil korenito spremembo v vlogi, ki naj bi jo odigrali politiki SLS, saj so se iz zagovornikov in pobudnikov spremenili le še v interprete vladnega predloga. Predlagal je celo izvedbo ljudskega referenduma, poslanci pa naj bi voljo ljudstva nato strogo upoštevali. Trdil je, da je potrebno razumeti

---

na Primorskem naj bi bil delež 70-letnikov tako visok, da ni bilo mogoče dvomiti o ekonomski upravičenosti predlaganega sistema. Gl. Krek, *Starostno zavarovanje*, str. 22.

259 *Naša moč - glasilo slovenskega delavstva*, 13. 11. 1908, str. 1, Najvažnejša naša reč.

260 Prepeluh, *Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva*. Krek poroča o »par sto kričočih«, »zlasti še nekoliko s pijačo omotenih«. Gl. Krek, *Starostno zavarovanje*, str. 2.

261 *Učiteljski tovariš*, 7. 5. 1909, Z gospodarskega polja.

262 *Slovenec*, 1. 2. 1909, str. 1–3, Kmečki stanovski shod. Liberalna obstrukcija poražena. Gl. Rožič, *Stanovski shod in starostno zavarovanje*.

263 *Učiteljski tovariš*, 5. 3. 1909, Vestnik. Dr. Lampe na delu.

odpor kmetov do plačevanja prispevkov, ki jih doživljajo kot novo breme. Kljub deklarativni podpori uveljavitvi socialnega zavarovanja je po njegovem mnenju glavna težava slovenskega kmeta ostajala prekomerna zadolženost, ki ga je dušila in ovirala materialni, socialni in kulturni razvoj podeželja. SLS bi po njegovem mnenju morala vse svoje sile usmeriti v predlog o razdolževanju kmečkega stanu, šele ko bi dosegli ta cilj, pa bi se po njegovem mnenju imelo smisel pogovarjati o socialnem zavarovanju. Poudarjal je, da »odločitev o vladni predlogi o socialnem zavarovanju ni tako nujna, kako sodijo v nekaterih krajih naše dežele«, saj je pričakoval, da bodo minila še leta, preden bo vladni predlog dejansko zaživel. Poudarjal je, da stranka nikoli ni brezpogojno podprla vladnih namer ter da so odgovorni predvsem ljudstvu, njegovim resničnim interesom in željam. Trdil je sicer, da se on osebno »ne veže ne za ne proti«, dejansko pa je iz njegovega diskurza že mogoče zaznati odklonilen odnos do nove zakonodaje. Slednje je nato jasno potrdil na shodu v unionski dvorani, kjer je izrazil prepričanje, da slovenski kmet dodatnih bremen ne zmore in da bi zavarovanje moralo ostati na prostovoljni ravni. Vodstvo SLS je na njegovo pobudo sprejelo celo resolucijo, v kateri so zapisali, da naj poslanci SLS

»[...] uredijo svoje postopanje napram vladni predlogi o socialnem zavarovanju natančno v smislu ljudske volje, da je po mnenju SLS razdolževanje kmečkega stanu »najnujnejša naloga državne zakonodaje in uprave«, zato poslanec naročajo, da naj zastavijo vse svoje moči v tej smeri, izvršilnemu odboru pa so naročili, naj poskrbi, da se ljudstvo čim prej in čim bolj temeljito pouči o vsebini vladnega predloga o socialnem zavarovanju »in pa o najnovejši akciji za razdolžitev kmečkih posestev«.<sup>264</sup>

Krek je s svojimi stališči ostal bolj kot ne osamljen, zato se je nazadnje odločil v samozaložbi izdati brošuro z naslovom *Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva*. V njej je natančno predstavil aktualni vladni predlog, javnega mnenja pa z njo ni mogel spremeniti. Boril se je namreč proti nasprotnikom nove zakonodaje, ki so izkoristili vsako priložnost za hujskanje, bodisi po gostilnah, sejmi in drugih neformalnih srečanjih. Nasprotniki naj bi »lagali kot pes teče«, <sup>265</sup> medtem ko je Krek poskušal nanizati najpomembnejše pridobitve, med katerimi je potrebno omeniti zlasti zavarovanje za primer onemoglosti, podporo vdovam in potomcem zavarovanega kmeta v višini temeljnega zneska, ne glede na to, ali je slednji plačila izvrševal redno in ali je že dosegel pogoje za priznavanje rente. <sup>266</sup> Razbiti je poskušal pomisleke o velikih stroških, ki naj bi jih prinesla ustanovitev

<sup>264</sup> Slovenec, 23. 4. 1909, str. 1, 2. Zasedanje vodstva SLS, Socialno zavarovanje.

<sup>265</sup> Krek, *Starostno zavarovanje*, str. 1, 2.

<sup>266</sup> Prav tam, 13, 14.

zavarovalne ustanove, ki naj bi bedela nad vplačili in izplačili in naj bi po mnenju nasprotnikov požrla večino vplačil ter bila tako sama sebi namen,<sup>267</sup> apeliral pa je zlasti na čut za solidarnost in bratsko povezanost, ki naj bi slovenskega kmeta obranili pred propadom, kamor sta ga pehali kapitalistično-tržna usmeritev in popolna prevlada denarnega gospodarstva.<sup>268</sup>

Kmetje so v prispevku za starostno zavarovanje videli predvsem nov davek, sredstev zanj pa naj slovenski kmet ne bi imel od kje vzeti. V kmetijskem gospodarstvu, ki je, vsaj kar se tiče prehrane, v veliki meri še vedno temeljilo na samooskrbi in blagovni menjavi, je bilo pomanjkanje tekočih denarnih sredstev tolikšno, da kmetje niso mogli niti želeli privoliti v še en izdatek.<sup>269</sup> V *Učiteljskem tovarišu* so sicer trdili, da se v vsakem kmečkem gospodinjstvu zagotovo skrivajo rezerve, saj naj bi ljudje po nepotrebnem trošili za pijačo, tobak in oblačila, ki ne pristojijo kmečkemu človeku, vendar pa naj kmečki človek v to ne bi privolil.<sup>270</sup> Strah naj bi jih bilo, da ne bi ob vseh vplačilih videli niti beliča in da bi se, kot vsakokrat, okoristila le gospoda, ki bi pobirala obresti od kmečkih depozitov. Slovenski kmet naj bi bil »v svoji konservativnosti do skrajnosti nezaupen«, zato je bilo vsako pregovarjanje zaman.<sup>271</sup> Podporniki sprememb so kmečko zavrnitev razumeli kot dokaz, da kmetu na Kranjskem vendarle ne gre tako zelo slabo, kot je sam pogosto trdil.<sup>272</sup>

## STAROSTNO ZAVAROVANJE PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Starostno zavarovanje kmetov tako do prve svetovne vojne ni bilo uresničeno, vojna pa je razmere na podeželju še dodatno zapletla. Slovenski gospodar je poročal, da se je

»[...] premični in nepremični kapital našega kmeta silno izmanjšal in oslabil, s tem seveda pa tudi davčna sila. Edino dobro, kar je prinesla zadnja doba, je formalno razdolžitev našega kmetijstva v zadnjih letih. V razsulu so kmečki domovi, obrabljeno, polomljeno je kmetovo orodje. Primanjkuje strašno živine vsled krutih birokratskih avstrijskih rekvizicij. Posebno goveje živine ni. Tudi dobrih človeških delavnih sil primanjkuje.«

<sup>267</sup> Prav tam, 15–21.

<sup>268</sup> Krek, *Črne bukve*, str. 251.

<sup>269</sup> *Slovenec*, 23. 4. 1909, str. 1, 2. Zasedanje vodstva SLS, Socialno zavarovanje.

<sup>270</sup> S tem se je strinjal tudi Krek, saj je navajal podatke, da naj bi povprečen kadilec na leto zapravil po 28 k, medtem ko naj bi strošek za različne alkoholne pijače na Kranjskem znašal celo 60 k na osebo. Gl. Krek, *Starostno zavarovanje*, str. 22.

<sup>271</sup> *Učiteljski tovariš*, 12. 3. 1909, str. 1, 2, Kranjska politika in učiteljstvo.

<sup>272</sup> *Soča*, 24. 4. 1909, Naše stališče glede kmečkega starostnega zavarovanja.

Še vedno so se na deklarativni ravni vsi strinjali, da je starostno zavarovanje potrebno tudi kmetu, vendar pa ljudje v razmerah, ko so si le s težavo zagotavljali življenjski minimum, niso zares razmišljali o tem, kako bodo živeli čez več desetletij.<sup>273</sup> Leta 1922 je država uredila zavarovanje delavstva za primer bolezni, nesreč pri delu, invalidnosti, starosti in smrti, vendar je v praksi izvajala le zavarovanje za primer bolezni in nesreč pri delu, medtem ko je bilo zavarovanje za ostale primere odloženo za nedoločen čas.<sup>274</sup> O zavarovanju kmetov v takih razmerah ni bilo mogoče zares razpravljati, poleg tega pa se odnos javnosti do te tematike ni zares spremenil.

V letu 1926, ko so se pojavile nove pobude o ureditvi zavarovanja za kmečko prebivalstvo, je kmečko stanovsko časopisje spomnilo na Krekovo pobudo s preloma iz 19. v 20. stoletje, ki je najrevnejšim slojem obljubljala preskrbljeno starost, glavnino stroškov pa naj bi nosili država in bogata industrija. Spomnili so, da so kmetje takratni predlog odločno zavrnil, ko je postalo jasno, da bodo morali za lastne otroke in posle na kmetiji plačevati velike zneske in da se jim bo dobro godilo, če jim bodo drugi rezali kruh in odločali o njihovi usodi. Enako naj bi se zgodilo tudi tokrat, saj bodo kmetje spoznali, da jim vključitev v sistem zavarovanja, ki je od 14. maja 1922 veljal za delavce, ne prinaša nič dobrega. »Nekateri posebni prijatelji kmetov« so namreč predlagali raztegnitev zavarovanja tudi na kmečke delavce, dejansko pa so jim s tem pripravljali le »nove škarje, s katerimi naj se kmetje ostrižejo«. Z denarjem delavskih prispevkov naj bi se namreč vzdrževal predvsem zapleten birokratski aparat, zidale naj bi se velike palače, zelo pa jih je skrbelo tudi dejstvo, da je denar odtekal v druge dežele in da ga slovenski delavec ne bo več videl. Podpore zavarovancem naj bi bile izjemno skromne, kmet pa naj bi bil še v slabšem položaju od delavca, saj bi moral sam pokriti tudi tisti del prispevkov, ki jih za delavca pokriva delodajalec. Spet so se obudile dileme o tem, kako izračunati osnovo dohodka kmečkega posla, ki je za svoje delo poplačan tudi v nastanitvi, hrani in obleki ter le deloma v denarju. Obujanje ureditve, ki je bila pred leti že zavrnjena, je veljalo za povsem neustrezno, saj naj bi kmeta porinilo čez rob propada, socialne stiske na podežlju naj bi se na tak način le še povečale, ustvarile pa naj bi se celo nove. Med berači, ki so po vaseh na stara leta prosili kruha, naj bi bili predvsem tisti, ki so svoje moči porabili po mestih in tovarnah, kmečkih poslov pa naj bi bilo med njimi le za vzorec. S pridnim delom naj bi si tudi najbolj siromašni zagotovili svoj obstoj. Večina naj bi jih z leti postala kočarjev, bajtarjev, sobenikov ali celo posestnikov ter tako na pošten način skrbela zase tudi na stara leta. Na podežlju naj bi povsem zadostoval solidarnostni sistem pomoči sosedov in sorodnikov, z

273 *Slovenski gospodar*, 3. 4. 1919, str. 1, Govor našega poslanca v proračunski razpravi.

274 *Tabor*, 6. 6. 1926, str. 2, Socialni pregled. Kake koristi imajo občine od socialnega zavarovanja.

bratovsko ljubeznijo pa naj bi se olajšala še tako huda stiska. Kmet naj že sicer ne bi imel navade poslati hlapca od hiše, potem ko je leta in leta neutrudno delal zanj. Med njima naj bi se razvil odnos kot med očetom in sinom, zato naj bi hlapec pogosto sedel pri isti mizi in dobil vso potrebno oskrbo tudi v primeru bolezni. Poštenim in delavnim naj bi se na podeželju povsem spodobno godilo, drugače od tistih v mestu, kamor naj bi zahajali predvsem tisti, ki hrepenijo po lažjem in hitrejšem zaslužku, na koncu pa vse zapravijo za pijačo in druge užitke. Svarili so pred nevarnostjo, da bi zavarovanje pokvarilo še delavce na podeželju. Podeželju naj bi grozila ista kuga, saj naj bi tudi kmečki posli kmalu spoznali, da »doma brez dela počivati, zdravnika zastonj imeti, pa še plačo povrh, to bodo prava nebesa za lenuha«. Namesto zavarovanj naj bi bilo bolj smotrno delavce in kmečke posle prisiliti, naj vsako leto nalagajo prihranke v hranilnico in se nato na starost in v primeru bolezni preskrbujejo iz lastnih prihrankov. Tako kmetje kot posli na podeželju naj bi si bili enotni in naj bi oblasti sporočali: »Pustite nas pri miru, mi tega zavarovanja nič ne rabimo.« Zato naj bi se postavljalo vprašanje, kdo pravzaprav vedno znova obuja ideje o zavarovanju, ki ga kmetje očitno nočejo. To naj bi bili predvsem tisti, ki želijo živeti na »račun kmečkih žuljev«, »pravi kmetje pa naj tega zavarovanja ne bi nikoli sprejeli«. Zastopniki pravic kmetov so jasno razglašali: »Pustite naše ljudi v miru! Zavarovanje je za industrijsko delavstvo« ter »Roke proč od našega kmeta!«<sup>275</sup>

Kljub nekaterim pobudam, zlasti Jugoslovanske kmetске zveze,<sup>276</sup> ki je pritiskala na kraljevo vlado, naj reši vprašanje starostnega zavarovanja kmetov in z novo zakonodajo sledi zgledu iz Češkoslovaške, ki ji je leta 1924 uspelo uveljaviti zavarovanje za celotno kmečko populacijo,<sup>277</sup> je zakon o zavarovanju delavcev še naprej določal, da so poljedelski delavci in posli izvzeti iz zavarovanja, določba, ki je predpisovala, da se mora vprašanje socialnega zavarovanja delavcev v kmetijstvu rešiti v roku enega leta od uveljavitve zavarovanja za delavce, torej do 1. julija 1923, pa se ni nikoli uresničila.<sup>278</sup> Zavarovanja so bili deležni le tisti redki poljedelski delavci, ki so pri svojem delu uporabljali strojne naprave, čeprav bi zaradi tveganosti dela morali vključiti še vsaj kmete in posle, ki so opravljali začasna dela v gozdu.<sup>279</sup>

Proteste so izzvale že ideje, da bi uvedli neobvezno in prostovoljno zavarovanje, saj je obstajala bojazen, da bo oblast sčasoma to zavarovanje spremenila v obvezno. Ljudje naj bi se tudi v tem primeru upirali zato, ker ni bilo jasno, kakšna bremena jim bi oblast s tem zakonom sploh naložila, in ker je

275 *Kmetiski list*, 9. 6. 1926, str. 2, Bolniško zavarovanje kmetских delavcev.

276 M. Krek, Zavarovanje kmetskega ljudstva za starost.

277 *Kmetiski list*, 10. 9. 1930, str. 3, 4.

278 *Gospodar*, 3. 8. 1932, str. 101, 102. Gl. tudi Kraigher, Naši problemi.

279 Vodopivec, Pravni in socialno politični problemi.

vladalo splošno razočaranje nad rentami, ki so jih prejemale zavarovani delavci. Vedno znova so se pojavljale dileme, ali podeželsko prebivalstvo tako zavarovanje sploh potrebuje, saj naj bi razmere povsem ustrezno urejal že poselski red, ki je urejal razmerja med gospodarjem in poslom in je gospodarju že do takrat nalagal določene obveznosti do odsluženega, bolnega ali ostarelega posla. Zavarovanje naj bi bilo sicer koristno, saj naj bi bili tako ljudje najbolj kriti in preskrbljeni, vendar je bilo nejasnosti preprosto preveč. Sistem kmetских oskrbovalnic in hiralnic naj bi povsem ustrezno reševal to problematiko v »lastnem delokrogu«, brez vmešavanja oblasti.<sup>280</sup> S tem se seveda niso vsi strinjali, zato so slikali povsem drugačno podobo slovenskega podeželja. Starostna oskrba, kot so jo poznali nekoč, naj bi povsem zamrla, odsluženi posli naj bi množično beračili, saj naj bi bili le redki gospodarji pripravljeni ter tudi finančno sposobni skrbeti poleg lastnih staršev še za odslužene posle. Nedonosnost in neperspektivnost slovenskega kmetijstva sta delovno silo vedno znova preusmerjali v mesta. Praznjenje podeželja je vodilo v situacijo, da je stari kmet ostal sam, prepuščen samemu sebi, zato na naturalno preskrbo ni bilo več mogoče računati.<sup>281</sup>

Vladalo je načelno strinjanje, da prelaganje skrbi za bolne in ostarele zgolj na podporo domovinskih občin ni več ustrezno, prav tako ni bilo mogoče pričakovati, da bo v zapletenih gospodarskih razmerah vsakemu uspelo prihraniti dovolj sredstev za stara leta. Vedno znova pa se je zataknilo pri denarju, saj ni bilo povsem jasno, kako ustvariti jasen, pregleden in ekonomsko vzdržan sistem. Neizkoriščeno narodno rezervo, iz katere bi bilo mogoče črpati sredstva za uveljavitev novih socialnih pravic, naj bi na Slovenskem predstavljali gozdovi, ki so v veliki meri ostajali v zasebni ali cerkveni lasti. Z razlastitvijo tega premoženja bi se ustvaril zadosten fond, iz katerega bi lahko pokrivali starostno zavarovanje in še kaj. Prispevki kmetov bi bili v tem primeru lahko zgolj simbolični, rešeno pa naj bi bilo tudi vprašanje preužitka, ki je na kmetih vedno znova povzročalo spore, tožbe in celo zločine.<sup>282</sup> Delni napredek bi lahko dosegli že s tem, če bi upravljanje zavarovanj proti elementarnim nesrečam, ki so bila dobro sprejeta med kmečkim prebivalstvom, prenesli iz zasebnih zavarovalnic na javno upravo. Namesto velikih zasebnih dobičkov bi država pridobila velik fond, iz katerega bi financirala različne projekte, ne nazadnje pa bi kmetom lahko tudi znižali previsoke in prenapihnjene premije ter jim že s tem pomembno olajšali življenje in delo.<sup>283</sup>

Kljub izračunom so bile podobne pobude povsem nerealne, saj ni bilo realne politične volje za izpeljavo tako velepoteznih načrtov, poleg tega pa je bilo

280 *Slovenski gospodar*, 24. 5. 1928, str. 1, 2, O zavarovanju za starost in onemoglost.

281 *Domoljub*, 4. 12. 1930, str. 1, 2, Zavarovanje kmetskega ljudstva za starost.

282 *Kmetški list*, 29. 10. 1930, str. 1, Starostno zavarovanje kmetov. Gozdovi naša narodna rezerva.

283 *Domoljub*, 4. 12. 1930, str. 1, 2, Zavarovanje kmetskega ljudstva za starost.

precej utopično pričakovati, da bi se bila oblast tem sredstvom pripravljena odpovedati in jih preprosto prekanalizirati v starostno zavarovanje. Kmetje naj bi bili premalo stanovsko organizirani in strokovno podkovani, da bi si znali od oblasti izposlovati ustrezne pravice. Novosti so po pravilu vedno zavračali, zato se razmere niso premaknile. Na podeželju naj bi bilo zato potrebno doseči popolno prevzgojo prebivalstva, ki bi se moralo znati odreči užitkom, kot so tobak, alkohol in druge razvade, ter sredstva namesto tega preusmerjati v starostno blagajno. Z dvigom zavesti po pomembnosti te problematike bi tudi prisilno varčevanje postopno postalo odveč, saj bi v ljudeh prevladal občutek odgovornosti do sebe in svojih družinskih članov. Premagati naj bi bilo potrebno človeško sebičnost ter ljudi navaditi na dolgoročno načrtovanje. Kmetom in njihovim predstavnikom bi morali tudi prepustiti nadzor in odgovornost nad zbranimi sredstvi, saj bi tako odstranili pomislek, da bo nekdo poskušal bogateti na njihov račun.<sup>284</sup>

Vse razprave so ostajale zgolj na teoretični ravni, saj Jugoslavija ni zmogla v praksi uvesti obveznega starostnega zavarovanja niti za delavstvo, kaj šele da bi tako zavarovanje razširila še na kmečko delavstvo. Delodajalci so ves čas zagovarjali stališče, da je potrebno starostno zavarovanje povsem izvzeti iz zakona o socialnem zavarovanju ter ga uvesti v bolj ugodnih razmerah in kot posebno obliko zavarovanja na prostovoljni osnovi, ki delodajalcev ne bi dodatno obremenjevala.<sup>285</sup>

## RAZMERE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Zaradi nove ideologije in socialističnega družbenega sistema so se kmetje znašli pod hudim pritiskom. Vladajoča Komunistična partija Jugoslavije je že od prevzema oblasti naprej vodila brezkompromisno politiko v odnosu do kmetov. Odkupom in obvezni oddaji viška pridelkov, ki naj bi služili preskrbi prebivalstva, so sledili agrarna reforma iz leta 1945 ter nato kolektivizacija oziroma ustanavljanje kmetijskih zadrug na podlagi zakona iz leta 1946 in administrativno določanje cen pridelkov. Vse to seveda ni pripomoglo k razvoju kmečkega gospodarstva. Glavni cilji oblasti so bili socialistična preobrazba vasi, kolektivizacija ter boj proti razrednim sovražnikom. Ta se je še zaostрил po sporu z informbirojem leta 1948, ko je oblast svojo pravovernost poskušala dokazovati tudi s preganjanjem vseh »kapitalističnih elementov na vasi« ter s striktnim izvajanjem prvega petletnega plana tudi v kmetijski politiki. Ekonomskim problemom na vasi, ki so izhajali predvsem iz tradicionalnega načina obdelave in majhnih kmečkih posestev, so se

<sup>284</sup> Prav tam.

<sup>285</sup> *Slovenec*, 13. 2. 1930, str. 2, Vprašanje revizije socialne zakonodaje.

tako pridružili še idejni in politični. Po razlastitvi veleposesti, verskih skupnosti in drugih pravnih subjektov so del zaseženega zemljiškega fonda sicer dobili v obdelavo tudi zasebni kmetje, kar pa ni olajšalo bremena administrativnih ukrepov, ki jih je nalagala oblast.<sup>286</sup>

V takih razmerah se oblast z vprašanji socialnega in starostnega zavarovanja kmetov seveda ni ukvarjala. Z dosledno izpeljavo načrtane politike bi se problem rešil že sam po sebi. Dosledna kolektivizacija in uvedba kmetijskih zadrug bi namreč postopno pripeljali do izginotja svobodnih nepovezanih kmetov ter do nastanka v zadruga povezanega kmečkega proletariata, ki bi imel enake pravice in dolžnosti kot delavski razred. Postopna omilitev restriktivnih ukrepov, ki se je začela z novim zakonikom o kazenskem postopku leta 1953 ter nato uvedbo samoupravljanja, decentralizacije in postopne demokratizacije političnega sistema,<sup>287</sup> se je odrazila tudi na razmerah na vasi. Izkazalo se je namreč, da predvsem kolektivizacija in prisilno vključevanje kmetov v delovne zadruga nista prinesla pričakovanih političnih in ekonomskih rezultatov, saj kmetijska proizvodnja vse do leta 1956 ni dosegla predvojne ravni. Večina delovnih kmečkih zadrug se je preoblikovala v splošne kmetijske zadruga, še več sprememb v kmetijstvu pa je napovedovala nova kmetijska politika, ki se je z resolucijo o perspektivnem razvoju kmetijstva začela uveljavljati v prvi polovici leta 1957. Načrtovali so nov način kmetijske proizvodnje, ki ne bi več nasilno posegal v individualno lastništvo nad zemljo, ampak bi šel v smeri kooperacije individualnih zemljiških lastnikov in splošnih kmetijskih zadrug.<sup>288</sup> Tak razvoj odnosov na vasi je zahteval zagotovitev vsaj minimalne socialne varnosti tudi kmečkemu prebivalstvu. O možnostih uvedbe pokojninskega in invalidskega zavarovanja kmetov so tako začeli razpravljati že v letu 1958, vendar se je ta proces zaradi pomanjkanja finančnih sredstev zavlekel v sedemdeseta leta.<sup>289</sup> Ekonomska reforma iz leta 1965 je sicer obljubljala nov zagon kmetijstva, vendar so se investicije v kmetijstvo le počasi povečevale, vsekakor pa niso bile v skladu z deležem kmetijstva v celotnem družbenem proizvodu.<sup>290</sup> Izhodišča starostnemu zavarovanju kmetov so temeljila na sklepih, ki sta jih sprejeli Zveza komunistov Slovenije in Skupščina SR Slovenije v okviru razprave o ekonomski in socialni problematiki kmetijstva že v letu 1970. Konferenca ZKS je na 2. seji sprejela deklarativna stališča z željo po ureditvi razmer na podeželju. Zaznali so namreč zaostrene socialne razmere na vasi in potrebo po krepitvi socialne varnosti

286 Več o tem gl. Čoh Kladnik, *Kulaški procesi v Sloveniji*; Čepič, *Preskrba in obvezni odkupi*, str. 897–899; Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji*, str. 65–69, 78–80.

287 Režek, *Politične spremembe v Sloveniji*, str. 196.

288 Čepič, *Agrarno in kmečko vprašanje v programih KPJ/ZKJ*, str. 945.

289 Razgoršek, *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov*, str. 420, 421.

290 Žižmond, *Ekonomika narodnega gospodarstva*, str. 96.

kmečkega prebivalstva.<sup>291</sup> Uvedba starostnega zavarovanja je tako deklarativno izhajala iz želje po ustavitvi množičnega praznjenja podeželja, propadanja malih kmetij in spreminjanja čistih kmetij v mešane in vse večje staranje kmečkega prebivalstva ter posledično zmanjševanje deleža kmečkega prebivalstva v celotnem prebivalstvu.<sup>292</sup> Tradicionalna ureditev, v kateri je bila skrb za ostarele člane kmečke družine odvisna od medgeneracijske solidarnosti, je bila zaradi hitro spreminjajočih se razmer postavljena pod vprašaj, saj zaradi množičnega izseljevanja iz podeželja v mesta ni bilo več mogoče računati na medgeneracijsko kontinuiteto.

S 1. januarjem 1972 je tako na območju Socialistične republike Slovenije začel veljati zakon o starostnem zavarovanju kmetov,<sup>293</sup> ki je pomenil začetek pokojninskega in invalidskega zavarovanja kmetov. Oblikoval se je izven siceršnjega sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja, saj je njegov 5. člen določal, da se starostno zavarovanje kmetov organizira in izvaja po načelu samoupravljanja kmetov zavarovancev v Samoupravni interesni skupnosti starostnega zavarovanja kmetov, uvajal pa je tudi družinske pokojnine ter s tem zagotavljal socialno varstvo tudi v primeru smrti nosilca kmetije oziroma glavnega zavarovanca.<sup>294</sup> Obseg pravic, ki jih je zakon zagotavljal, je bil sicer v primerjavi s pravicami, ki so jih imeli zavarovanci delavci, zelo skromen. Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je slednjim, poleg starostne in družinske pokojnine, omogočal tudi pravico do invalidske pokojnine in pravico do poklicne rehabilitacije in zaposlitve z ustreznimi denarnimi nadomestili v primeru zmanjšane ali izgubljene delovne sposobnosti ter pravico do denarnega nadomestila v primeru telesne okvare.<sup>295</sup>

Kmetom teh pravic niso priznavali, zakon pa je poleg tega uvajal tudi pomembno diferenciacijo znotraj kategorije zavarovanih kmetov – vzpostavil je namreč delitev na kmete kooperante in samostojne kmete,<sup>296</sup> pri čemer je dajal pomembne privilegije kmetom kooperantom in na ta način skušal doseči družbeno preobrazbo podeželja. Kmetom kooperantom je dajal pravico do izbire zavarovanja, saj so lahko bili zavarovani v okviru zakona o starostnem zavarovanju kmetov ali pa so se prostovoljno zavarovali kot osebe v delovnem razmerju po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.<sup>297</sup> Na ta način si je pridobil enake pravice kot ostali delavci, razen pravice do varstvenega dodatka, ki kmetu kooperantu niti v tem primeru ni pripadal. V primerjavi s samostojnim

291 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 5.

292 Šinigoj, *Uvod*, 1983.

293 *UL SRS*, št. 13/72, 29. 3. 1972, nato 26/73, 29/75, 14/77 in 30/79.

294 *Predpisi o starostnem zavarovanju kmetov*, str. 6.

295 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 12. Več o tem gl. Radovan, *Novi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja*, 1973, str. 60–63.

296 Razgoršek, *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov*, str. 421.

297 *UL SRS*, št. 32/72.

oziroma svobodnim kmetom je kmet kooperant imel tudi pomembno olajšavo pri plačevanju prispevkov, ki sta si jih solidarno delila kmet in organizacija združenega dela, s katero je kmet združeval delo in sredstva.<sup>298</sup>

Leta 1979 je bila s posebnim zakonom o preživninskem varstvu kmetov<sup>299</sup> uvedena preživnina kot posebna oblika zagotavljanja socialne varnosti kmetov, predvsem tistih brez naslednikov. Če so kmetje oddali svoje zemljišče družbeno pravni osebi, je slednja morala ocenjeno vrednost prejetega premoženja plačati pokojninski skupnosti, ki je bila nato dolžna kmetu dosmrtno plačevati mesečno preživnino v višini ene štirinosemdesetine ocenjene vrednosti zemljišča oziroma premoženja. Kmetje so si pravico do preživnine, enako kot pri starostni pokojnini, pridobili po 65. letu starosti. Če je bila izračunana vrednost preživnine nižja od starostne pokojnine, je kmet do smrti prejemal preživnino v višini starostne pokojnine, prejemka pa sta se med seboj izključevala. Tako znesek starostne pokojnine kot znesek preživnine sta se usklajevala sočasno in v enakem razmerju, za to možnost pa se je kljub vsemu odločilo zelo malo kmetov.<sup>300</sup>

Zakon je določal minimalni krog kmetov upravičencev, ki jim je bila zagotovljena zgolj minimalna pokojnina za starost. V praksi je to pomenilo, da so se v zavarovanje lahko vključili le čisti kmetje, ki jim je bila kmetijska dejavnost edini in glavni poklic, uvedlo pa se je tudi načelo ena kmetija – ena pokojnina, kar je pomenilo, da v krog zavarovancev niso bili vključeni drugi družinski člani in člani gospodarstva na kmetiji oziroma da si je več upravičencev na kmetiji delilo eno pokojnino.<sup>301</sup> Taka ureditev je najbolj prizadela kmečke žene, ki so bile iz zavarovanja izvzete in so imele zgolj pravico do družinske pokojnine v primeru moževe smrti, niso pa bile osebno zavarovane. To pomanjkljivost so poskušali odpraviti že s prvo novelo zakona, ki je kmečkim ženam priznala status zavarovanca iz naslova kmečkega proizvajalca.<sup>302</sup> Zakon je poseben status priznaval le kmetom borcem NOV (kmet, ki se je v NOV vključil pred 9. septembrom 1943 oziroma 13. oktobrom 1943 in se mu je čas sodelovanja v NOV štel v dvojnem trajanju) in španskim borcem, ki jim je bila poleg starostne pokojnine priznana tudi pravica do varstvenega dodatka, če so bili socialno ogroženi. Po tem zakonu so pravico do starostne pokojnine pridobili tisti, ki so bili zavarovani vsaj pet let, da so v zadnjih dvajsetih letih pred pridobitvijo pravice vsaj deset let opravljali kmetijsko dejavnost, da so dopolnili 65 let oziroma kmetje borci 60 let ter če so kmetijo prepustili prevzemniku, ki je tudi vključen

298 Razgoršek, Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov, str. 421, 422.

299 UL SRS, št. 1/79.

300 Hribnik, Participacija kmetov, str. 103. Po podatkih Poročevalca Državnega zbora RS je v povprečju preživnino prejemalo 107 uživalcev. – *Poročevalec državnega zbora RS*, 1996, str. 74.

301 Razgoršek, Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov.

302 Tominšek, Starostno zavarovanje kmetov, str. 9.

v sistem starostnega zavarovanja.<sup>303</sup> Čistih kmetov, ki jim je bilo zavarovanje v osnovi namenjeno, je bilo namreč iz leta v leto manj, prav zavarovanje pa naj bi ta negativni trend obrnilo. Trendi vsekakor niso bili spodbudni: v letu 1973 je po ocenah v Sloveniji bilo 229.000 kmetov delavcev in 84.000 čistih kmetov, število slednjih pa se je zgolj v dveh letih zmanjšalo na 76.000, medtem ko je število kmetov delavcev še dodatno naraščalo. Čeprav je oblast na idejni ravni ta proces celo spodbujala, so se sočasno zavedali, da se na tak način zmanjšuje ekonomska moč kmetijstva, saj se ne izvajajo potrebne investicije v kmetijstvo, zaradi česar upada katastrski dohodek.<sup>304</sup>

Zakon je poskušal tudi natančno definirati financiranje izplačevanja pokojnin. Sklep Konference ZKS je kot cilj navajal, da bi se potrebna finančna sredstva zagotavljala na osnovi vzajemnosti kmetov samih, česar pa ni bilo mogoče doseči brez občutnega povečanja ekonomsko-finančne zmogljivosti in rešitve najbolj perečih socialnih problemov na vasi.<sup>305</sup> Že na začetku so torej predvidevali solidarnostno udeležbo delavcev in drugih delovnih ljudi oziroma celotne družbene skupnosti. Do konca leta 1975 je veljalo pravilo, da družbenopolitične skupnosti pokrivajo polovico izdatkov (od tega je dve tretjini prispevala republika iz proračuna, eno tretjino pa občina, kjer je upravičenec živel), drugo polovico pa so prispevali kmetje s svojimi prispevki. Od 1. januarja 1976 se je z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o starostnem zavarovanju kmetov<sup>306</sup> uveljavilo načelo, da o solidarnosti in njenem obsegu določajo neposredno delavci v združenem delu in drugi delovni ljudje. Hitro naraščanje števila upravičencev do zavarovanja in slab gmotni položaj kmetov sta namreč narekovala spremembe v sistemu financiranja, saj so kmetje prispevali zgolj tretjino potrebnih sredstev, 70 % denarja pa je bilo potrebno zagotoviti iz drugih solidarnostnih fondov.<sup>307</sup> Vsako zavarovanje v osnovi temelji na načelu solidarnosti, vendar pa je solidarnost v tem primeru presegla krog zavarovancev upravičencev.<sup>308</sup> Prav z dejstvom, da kmetje zavarovanja niso ekonomsko sposobni samostojno financirati, so opravičevali zelo zožen obseg pravic, ki jih je zakon prinašal, ter dejstvo, da so vsaki kmetiji namenili samo eno pokojnino. Ob tem, da je glavnina bremena za izplačevanje kmečkih pokojnin pripadla delavcem v delovnih organizacijah, je bilo pač potrebno upoštevati ekonomsko realnost, saj bi se sicer solidarnost med delavci in kmeti hitro skrhala.<sup>309</sup> Zakon ni opredelil statusa kmeta oziroma

303 *Predpisi o starostnem zavarovanju kmetov*, str. 2, čl. 8 ter str. 11–14.

304 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 7.

305 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 5.

306 *UL SRS*, št. 29/75.

307 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 7–12; Razgoršek, *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov*, str. 422.

308 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 31.

309 Prav tam.

minimalnega dohodka, ki bi ga slednji moral doseči, da bi mu bil priznan status kmeta, zato so bili v zavarovanje vključeni tudi ekonomsko šibki kmetje, kar je še povečevalo potrebo po solidarnostnem pokrivanju izdatkov.<sup>310</sup> Razširjeno zavarovanje kmetov, ki ga je zakon sicer predvideval in bi bilo odvisno zgolj od samofinanciranja kmetov, tako ni nikoli zaživelo, saj zanj preprosto ni bilo dovolj sredstev.<sup>311</sup> Leta 1981 so na podlagi 37. in 38. člena zakona o starostnem zavarovanju kmetov in 16. člena statuta Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja določili celo, da lahko kmetje uveljavijo pravico do zmanjšanja, oprostitve ter odpisa zapadlih prispevkov bodisi zaradi socialne ogroženosti ter elementarnih in drugih nesreč.<sup>312</sup> Ob uvedbi zavarovanja je bil znesek pokojnine določen z zakonom in je znašal 250 dinarjev,<sup>313</sup> 21. člen zakona je namreč določal, da starostna pokojnina znaša 30 % mejnega zneska najnižjih pokojninskih prejemkov iz preteklega leta, s samoupravnimi sporazumi pa naj bi bilo mogoče določiti tudi višji znesek. Pokojnine so se tako avtomatično usklajevale z gibanjem življenjskih stroškov, kar naj bi ohranjalo njihovo realno vrednost.<sup>314</sup> Prvo uskladitev pa so izvedli 1. julija 1974, ko so znesek pokojnine povišali na 300 dinarjev, v letu 1976 pa se je povečala na 410 dinarjev.<sup>315</sup>

Po osnovnih izračunih naj bi v letu 1976 starostno pokojnino prejemale 40.600 kmetov po splošnih predpisih, 1.507 kmetov po predpisih za kmete borce, 2.604 socialno-ogroženih kmetov borcev, medtem ko naj bi bilo kmetov zavarovancev, ki so plačevali prispevke, 77.580. Izdatki za pokojnine kmetov naj bi torej znašali 199.900.000 dinarjev, za pokojnine kmetov borcev 7.400.000 dinarjev, strošek varstvenega dodatka naj bi znašal 36.000.000 dinarjev, načrtovali pa so še 4.500.000 din drugih izdatkov, kar je v celoti zneslo 247.800.000 dinarjev, k čemur naj bi kmetje prispevali okoli 81 milijonov din, ostalo pa naj bi solidarnostno prispevali delavci iz delovnih organizacij.<sup>316</sup>

310 Prijatelj, *Novo slovensko pokojninsko in invalidsko zavarovanje*, str. 20.

311 Slednje bi, poleg višjih pokojnin, zagotavljalo tudi pravico do invalidske pokojnine ter razširilo krog upravičencev do starostne pokojnine tudi na osebe, ki niso bile zajete z obveznim starostnim zavarovanjem, vendar so imeli zagotovljeno zdravstveno varstvo po predpisih o zdravstvenem zavarovanju kmetov. Gl. *Predpisi o starostnem zavarovanju kmetov in preživninskem varstvu kmetov*, str. 14, 15.

312 Gl. Pravilnik o razlogih, merilih in postopku za zmanjšanje, oprostitve in odpisovanje prispevkov za starostno zavarovanje kmetov ter vknjižbi zastavne pravice. – *UL SRS*, št. 3/82.

313 Tominšek, *Starostno zavarovanje kmetov*, str. 15.

314 Prav tam, str. 15–17.

315 Prav tam, str. 15, 16.

316 Prav tam, str. 21, 22.

Tabela 3: Zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov med letoma 1972 in 1983 ter njihov delež v celotnem številu zavarovancev

| Leto | Število kmetov | Delež % |
|------|----------------|---------|
| 1972 | 64 798         | 9,57    |
| 1973 | 65152          | 9,33    |
| 1974 | 73163          | 9,94    |
| 1975 | 75868          | 9,83    |
| 1976 | 73911          | 9,37    |
| 1977 | 72020          | 8,83    |
| 1978 | 69569          | 8,23    |
| 1979 | 67403          | 7,74    |
| 1980 | 65520          | 7,39    |
| 1981 | 65276          | 7,31    |
| 1982 | 63543          | 7,06    |
| 1983 | 62143          | 6,85    |

Vir: Ambrožič, Pokojninsko zavarovanje kmetov, str. 7

Tabela 4: Uživanci kmečkih pokojnin med letoma 1973 in 1983

| Leto | Po splošnih predpisih | Kmetje borci | Skupaj |
|------|-----------------------|--------------|--------|
| 1973 | 10 147                | 1165         | 11312  |
| 1974 | 23211                 | 2157         | 26068  |
| 1975 | 38097                 | 2713         | 40810  |
| 1976 | 39102                 | 2964         | 42066  |
| 1977 | 39654                 | 3114         | 42768  |
| 1978 | 39670                 | 3022         | 42692  |
| 1979 | 39589                 | 2916         | 42505  |
| 1980 | 39101                 | 2940         | 42014  |
| 1981 | 37921                 | 2935         | 40856  |
| 1982 | 35555                 | 2910         | 38465  |
| 1983 | 35039                 | 2870         | 37909  |

Vir: Ambrožič, Pokojninsko zavarovanje kmetov, str. 8

Zakon, ki naj bi kmečkemu prebivalstvu omogočil vsaj določeno stopnjo socialne varnosti, je imel že od začetka tudi jasno začrtan ideološki cilj. Z zakonom nikakor niso želeli ohranitve dotedanjih socialnoekonomskih razmer oziroma zgolj reševanja takratnih najbolj perečih socialnih problemov na vasi, temveč so stremeli k preobrazbi podeželja ter h krepitvi socialističnih odnosov na vasi, kar naj bi prineslo pravi družbeno ekonomski napredek kmetijstva.<sup>317</sup>

317 Prav tam, str. 6.

## UREDITEV PO 1. JANUARJU 1984

Po letu 1984 je bilo glede starostnega zavarovanja kmetov uvedenih več sprememb. Zvezni odbor Skupščine SFRJ je namreč 22. aprila 1982 sprejel zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja,<sup>318</sup> ki je določal ureditev te problematike v vseh republikah in pokrajinah Jugoslavije. Po novem zakonu so bili kmetje prvič vključeni v enoten sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, še naprej pa je ohranjal delitev na kmete kooperante, ki jih preimenuje v združene kmete, in druge oziroma individualne kmete. Zvezni zakon je za združene kmete, ki so svoje delo, zemljišče, delovna sredstva ali druga sredstva v njihovi lasti združili s kmetijsko zadrugo, drugimi oblikami združevanja kmetov ali z delom delavcev, predvideval načelo obveznega zavarovanja, položaj individualnih pa naj bi podrobneje definirali posamezni republiški zakoni. Združeni kmetje so bili v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje tako vključeni že z zveznim zakonom, ki je stopil v veljavo s 1. julijem 1983, individualni kmetje pa so to pravico pridobili 1. januarjem 1984 z republiškim zakonom.<sup>319</sup>

Zavarovanje je bilo torej za kmete obvezno, združeni kmetje pa so lahko svobodno izbirali osnovo za odmero pravic, na podlagi katere so jim bili obračunani prispevki za zavarovanje. Kmetje so večinoma veljali za kategorijo, pri kateri se dohodek ni ugotavljal oziroma ga je bilo mogoče določiti le delno, zato so se lahko zavarovali na podlagi zavarovalnih osnov, ki jih je določila skupnost.<sup>320</sup> Kmet je lastnost združenega kmeta pridobil na podlagi pogodbe o združevanju dela in sredstev s temeljno zadružno ali drugo organizacijo. Ta je za kmeta vložila prijavo v zavarovanje, za plačevanje prispevkov pa so bili nato odgovorni združeni kmetje sami, organizacija, za katero so delali, pa jim je zagotavljala del sredstev. Ker je bilo za kmeta težko ugotoviti dejanski osebni dohodek, je sam določil osnovo, za katero je bil zavarovan. Združeni kmet se je torej sam odločil, ali bo zavarovan za vse primere ali pa se bo zavaroval od nižje zavarovalne osnove ter bo tako zavarovan samo za starostno, invalidsko in družinsko pokojnino.<sup>321</sup> Osnovo so si kmetje lahko izbrali enkrat letno, pozneje pa so jim izbiro omejili, saj so si sprva lahko izbrali največ osnovo šestega razreda, nato pa postopoma vsako leto za razred višje. Kmetje, ki so plačevali prispevke od osnove, ki ni bila nižja od zneska najnižje pokojnine za polno delovno dobo, so bili zavarovani v enakem obsegu kot delavci v združenem delu, kar pomeni, da so pridobili tudi

318 Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. – *UL SFRJ*, št. 23/82.

319 Razgoršek, *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov*, str. 426; gl. *UL SRS*, št. 27/83, 21/87, 48/87, 27/89.

320 Šinigoj, *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s pojasnili*, str. 9.

321 Štrovs, *Novi sistem*, str. 57.

pravico do varstvenega dodatka, ki jim po predhodnem zakonu ni pripadala.<sup>322</sup> Individualni kmetje, ki so po tem zakonu morali biti obvezno zavarovani, so na višino svoje pokojnine prav tako lahko vplivali z izbiro zavarovalne osnove, niso pa mogli vplivati na obseg pravic, saj so v vsakem primeru lahko uveljavljali le pravico do starostne, invalidske in družinske pokojnine, prav tako pa niso imeli pravice do invalidnine za telesno okvaro in do dodatka za pomoč in postrežbo, ki jim je bil priznan šele z novelo zakona v letu 1986 ter zgolj za primer slepote.<sup>323</sup>

Zakon o starostnem zavarovanju kmetov je s tem prenehal veljati, kmetje pa so lahko tudi po 1. januarju 1984 ostali zavarovani po določbah zakona o starostnem zavarovanju kmetov, če so ob uveljavitvi zakona že dopolnili 60 let. Starostna pokojnina, ki se jim je odmerila v takem primeru, je bila določena v enotnem znesku v višini polovice najnižje pokojnine, do katere je zavarovanec sicer imel pravico na podlagi polne pokojninske dobe, ohranjalo pa se je tudi načelo ena kmetija, ena pokojnina.<sup>324</sup> Dva sistema, ki sta v praksi soobstajala, sta ustvarjala precejšnjo zmedo, saj je bila z vzpostavitvijo novega zakona ukinjena Skupnost starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, njena sredstva in obveznosti pa so prešli na Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Sistem financiranja se je z novim zakonom torej spremenil, saj so se potrebna sredstva zbirala na štirih ravneh, kot prikazuje spodnja tabela 5.<sup>325</sup>

Tabela 5

|                                                                 |                                              |
|-----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|
| Prispevki zavarovancev                                          | 26 %                                         |
| Organizacije, s katerimi je kmet proizvodno sodeloval           | Odvisno od višine ustvarjenega dohodka kmeta |
| Prispevki lastnikov ali zavezancev davka od kmetijskih zemljišč | 14 %                                         |
| Solidarnostna udeležba združenega dela                          | 60 %                                         |

Po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju upokojenim kmetom ni bilo več potrebno plačevati prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, kar so bili po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov dolžni početi tudi po upokojitvi, če svoje kmetije ob upokojitvi niso formalno oddali v last in upravljanje bodisi naslednikom ali drugi pravni osebi. S tem je bila odpravljena dvojna vloga kmečkih zavarovancev, zaradi česar se je močno zmanjšalo število zavezancev za plačilo prispevkov, in to kljub dejstvu, da so bili med zavarovanci sedaj tudi člani kmečkih gospodarstev. Predvsem zakonci nosilcev kmetij so hitro

322 Razgoršek, Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov, str. 426, 427.

323 Prav tam, str. 428.

324 Štrovs, *Novi sistem*, str. 96.

325 Razgoršek, Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov, str. 430.

prehajali iz statusa zavezancev za plačilo prispevkov med uživalce pokojnine, veliko ugodnost pa je predstavljala tudi možnost dokupa pokojninske dobe.<sup>326</sup>

Združenim kmetom, ki so proizvodno in delovno sodelovali z organizacijami združenih kmetov in drugimi organizacijami združenega dela, so del prispevkov zagotavljale delovne organizacije, medtem ko so individualni kmetje ter tisti združeni kmetje, ki so bili zavarovani po osnovi, ki je bila nižja od zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo, celotno breme nosili sami,<sup>327</sup> zaradi česar so se mnogi upirali vključevanju v sistem zavarovanja. Zakon je sicer predvideval obveznost zavarovanja, ni pa predvideval sankcij za tiste, ki se v sistem obveznega zavarovanja niso prijavili. Zavarovanje je tako v veliki meri ostajalo na prostovoljni ravni, določba o obveznem zavarovanju pa je ostala mrtva črka na papirju.<sup>328</sup> ZPIZ-84 je zagotavljal urejeno in nemoteno prejemanje kmečkih pokojnin in priznavanje pravic, ki so bile upravičencem priznane po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov, uvajal pa je tudi nekatere novosti, kot so bile pravica do predčasne pokojnine, omogočal je dokup nekaterih obdobj opravljanja samostojne dejavnosti, zavarovalno dobo iz prejšnjega zavarovanja pa je priznaval tudi kmečkim ženam. Slednje je ustvarjalo nove neenakosti med individualnimi in združenimi kmeti, tokrat v korist prvih. S tako ureditvijo je bila namreč pokojninska doba na podlagi enega prispevka priznana dvema zavarovancema, medtem ko je zakonec združenega dela moral to dobo odkupiti, kar ga je postavljalo v precej slabši položaj.<sup>329</sup> Všetje časa opravljanja kmetijske dejavnosti je za obdobje od 1. januarja 1972 do prevzema posestva oziroma najpozneje do 31. decembra 1983 lahko zahteval tudi prevzemnik, pod pogojem, da je prevzel celotno kmetijo.<sup>330</sup>

326 Ambrožič, *Pokojninsko zavarovanje*, str. 7–10.

327 Šinigoj, Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s pojasnili, str. 9.

328 Razgoršek, *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov*, str. 430.

329 Prijatelj, *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje 1998*, Zakon z uvodnimi pojasnili in komentarji, str.

34; Štrovs, *Novi sistem*, str. 66.

330 ZPIZ 84, člen 165.

Tabela 6: Uživalci kmečkih pokojnin med letoma 1984 in 1992

| Leto | Starostno zavarovanje kmetov | Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju | Skupaj |
|------|------------------------------|-------------------------------------------------|--------|
| 1984 | 36395                        | –                                               | 36395  |
| 1985 | 35295                        | 3978                                            | 39273  |
| 1986 | 33894                        | 5713                                            | 39607  |
| 1987 | 32523                        | 7696                                            | 40219  |
| 1988 | 31066                        | 9278                                            | 40344  |
| 1989 | 29068                        | 11614                                           | 40682  |
| 1990 | 26886                        | 19945                                           | 46831  |
| 1991 | 24795                        | 22112                                           | 46907  |
| 1992 | 22616                        | 22541                                           | 45157  |

Vir: Ambrožič, Pokojninsko zavarovanje kmetov, str. 10

Opisana ureditev je bila večkrat novelirana, vendar je v osnovi ostala v veljavi do sprejetja zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je bil sprejet 5. februarja 1992 in je odpravljal ločevanje med združenimi in individualnimi kmeti, uvažal pa je dvojnost košarice pravic, ki so bile odvisne od višine vplačanih prispevkov. Vzpostavljal je namreč zavarovanje za vse primere ter zavarovanje za ožji obseg pravic. Prvič so bili v zakonu tudi določeni pogoji, pod katerimi se je bilo mogoče vključiti v obvezno zavarovanje: poleg pogoja, da mora zavarovanec imeti vsaj 15 let, izkazovati splošno zdravstveno sposobnost ter da mu mora kmetijska dejavnost predstavljati edini ali glavni poklic,<sup>331</sup> je bilo prvič jasno določen tudi dohodkovni cenzus. Vsak zavarovani član gospodinjstva je namreč moral dosežati katastrski ali drugi dohodek najmanj v višini zajamčene plače, zmanjšane za povprečne prispevke in davke, ki se obračunavajo in plačujejo od plače.<sup>332</sup> Možnost zavarovanja za ožji obseg pravic je bila ukinjena s spremembami zakona v letu 1996.

Pokojninsko zavarovanje je pomenilo velik preskok v miselnosti kmeta, njegovega poklica in kmetijske dejavnosti v celoti. Nove socialne pravice pa niso rešile strukturnih problemov podeželja – množično praznjenje podeželja, propadanje malih kmetij, spreminjanje čistih kmetij v mešane in vse večje staranje kmečkega prebivalstva ter posledično zmanjševanje deleža kmečkega prebivalstva v celotnem prebivalstvu<sup>333</sup> so postajali vedno bolj pereči ravno v letih, ko je nova

<sup>331</sup> Niso smeli biti v delovnem razmerju za več kot polovico delovnega časa, niso opravljali druge dejavnosti, na podlagi katere bi bili zavarovani, in niso bili vključeni v redno šolanje. Gl. Prijatelj, Pokojninsko in invalidsko zavarovanje 1998, str. 122.

<sup>332</sup> ZPIZ 92, člen 13, 1. alineja.

<sup>333</sup> Tominšek, Starostno zavarovanje kmetov, str. 7.

ureditev prišla v veljavo. Zaradi administrativnih pritiskov na kmetijski sektor na eni strani ter intenzivne industrializacije v 70. in 80. letih na drugi strani se je delež kmečkega prebivalstva hitro krčil, kar je razvidno že iz osnovnih podatkov iz vsakokratnih popisov prebivalstva.

Tabela 7: Delež kmečkega prebivalstva po popisih prebivalstva med letoma 1948 in 1991

| Popisi                              | 1948 | 1953 | 1961 | 1971 | 1981 | 1991 |
|-------------------------------------|------|------|------|------|------|------|
| % kmečkega prebivalstva v Sloveniji | 48,9 | 41,1 | 31,3 | 20,4 | 9,4  | 7,6  |

Vir: Bešter in Bregar, Ekonomska statistika, 1992

Sprememba v strukturi prebivalstva je še toliko bolj očitna, če upoštevamo, da se je v času med obema vojnama 60 % prebivalstva preživljalo s kmetijstvom ter da je podeželje pestila kronična prenaseljenost, ki je izhajala iz počasnejšega razvoja drugih gospodarskih panog, zaradi česar je »odvečno« prebivalstvo bilo prisiljeno v emigracijo. Če je že med obema vojnama veljalo, da je bilo za dobro petino slovenskih kmetij kmetijstvo pravzaprav postranska dejavnost in da so se bili prisiljeni preživljati s priložnostnim delom,<sup>334</sup> je to postalo še toliko bolj očitno s širitvijo sloja delavcev kmetov, ki so kmetijsko dejavnost kombinirali z delom v tovarnah, kmetijstvo pa je ob tem izgubljalo celo vlogo dodatnega vira prihodka in je postajalo vse bolj le popoldanska dejavnost, namenjena pridelavi hrane za lastne potrebe.

## SKLEP

Problematika socialnega varstva in še posebej pokojninskega zavarovanja kmečkega prebivalstva je po eni strani odsevala način razmišljanja v tradicionalni podeželski družbi, ki se je soočala s spremembami, ki so rušile sistem medgeneracijske solidarnosti, po drugi strani pa je bila vedno tudi slika odnosa vsakokratne oblasti do kmečkega prebivalstva in do kmetijstva kot gospodarske panoge nasploh. Če se je položaj nameščencev in delavcev z leti izboljševal, se raven pravic kmečkega prebivalstva skoraj ni spreminjala. Veliko so k temu pripomogli tudi kmetje sami, ki so se vsakokratnim pobudam praviloma upirali, saj so v njih videli zgolj in samo novo finančno obremenitev. Celo ob uvedbi obveznega pokojninskega zavarovanja v času socialistične Jugoslavije večina kmetov ni prepoznala pomena vključitve v sistem obveznega pokojninskega zavarovanja ter se je zato odločala za zavarovanje po najnižjih možnih osnovah, kar pa jim na

<sup>334</sup> Lazarevič, *Kmečki dolgovi*, str. 166.

starost ni omogočalo preživetja. Uvedba pokojninskega zavarovanja ni prinesla želenih družbenih učinkov, ki jih je pričakovala socialistična oblast, prav tako pa ji ni uspelo zaječiti praznjenja podeželja in padanja konkurenčnosti kmetijskega sektorja, ki je bil zaradi pomanjkanja investicij in razdrobljenosti kmečkih posestev obsojen na životarjenje.